

# Ս Ե Բ Ե Ր Ի Ա Ն Ո Ս Ի

## ԳԱԲԱՂԱՑԻՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

Թ. ՀԱՌԻՆ ՅՈՅՆ ԲՆԱԳՐԻՆ ԳԻՒՏԸ ԵՒ ՀԱՅ ԹԱՐԳԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԼՈՒՎԷՆ քաղաքին մէջ հրատարակուող «Le Musée» թերթը, — որ արեւելեան ուսմանց գրական հանդէս մ'է, 1881ին հիմնուած Ch. de Harlez-էն, — իր խօս հատորին չորրորդ տետրին մէջ շատ շահեկան յօդուած մ'ունի, Յիսուսեան Կ. Մարտէնի ստորագրութեամբ, որ Սերբերիանոսի Թ. ճառին յոյն բնագրին սկզբնաւորութիւնը կու տայ մեզի, որ ցարդ կորսուած կը համարուէր, Աւետարանի այն խօսքին վրայ՝ որ կ'ըսէ. «Հայր, եթէ հնար իցէ, անցցէ յինչն բաժակս այս»:

Ասկէ իբր տասը տարի առաջ, Չելլինգեր գերմանացի բանասէրը՝ իր «Studien zu Severian von Gabala» գրութեան մէջ՝ հրատարակած էր Սերբերիանոսի վերոյիշեալ ճառին մեծագոյն մասը, որուն սկզբնաւորութիւնը (իբր երրորդ մաս մը) կը պակսէր իր ունեցած միակ ձեռագրին մէջ<sup>1</sup>, և ճիշդ այդ պակասն է՝ որ կու գայ լրացնելու Կ. Մարտէն Յիսուսեան Հայրը: Սա, ինչպէս կը գրէ, Ոսկեբերանի ընծայուած անհարազատ ճառերը քննելու և ուսումնասիրելու պահուն, Մոսկուայի Սինդոքսական Մատենադարանին մէկ ճառընտրին մէջ<sup>2</sup>, կը պատահի Սերբերիանոսի վերոյիշեալ ճառին իր ամբողջութեամբ, շատ աւելի հին, իբր Ժ դարուն,

կանոնաւոր և զիւրընթեռնի զրուեցեամբ, ամէն մէկ էջ՝ երկու սիւնակով, և իւրաքանչիւր սիւնակ՝ 29 տողերով: Սոյն նորագիւտ ձեռագիրը նուազ գրչի վերապակներ ունի քան Չելլինգերին հրատարակածը, որուն ինչ ինչ սխալ ընթերցումները կ'ուղղուին ասով: Յօդուածագիրը մեծ կարեւորութիւն կու տայ սոյն նորագիւտ ձեռագրին, համարելով զայն հաւանօրէն իբր միակ գրչագիրը՝ որ կը գտնուի ցարդ Սերբերիանոսի Թ. ճառին:

Որքան որ Մոսկուայի Մատենադարանին գրչագիր օրինակը (Mosq. 216) Ոսկեբերանի կ'ընծայէ սոյն ճառը և որուն զրուեցեանց մէջ դասաւորուած է, սակայն աներկբայելի է՝ որ Սերբերիանոսի կը պատկանի այն, ինչպէս կը հաստատեն զայն՝ հայերէն հին թարգմանութիւնը և ուրիշ կարեւոր կոչումներ<sup>4</sup> և հեղինակաւոր վերկայութիւններ, որոնցմէ մին է նաեւ մեր Յովհ. Իմաստասիրին (Բ դարուն) վկայութիւնը, որ իր «ընդդէմ Երեւութականաց» զրուեցեան մէջ կը յիշէ «գառաւելաշնորհն Սերբերիանոս Գարադացուց եպիսկոպոս», և անկէ երկու կոչումներ ունի ի հաստատութիւն իր վարդապետութեան<sup>5</sup>: Սոյն Թ. ճառին հայ թարգմանութիւնը կը գտնուի ամբողջապէս Սերբերիանոսի միւս ճառե-

1. Münster, 1926 (= Münsterische Beiträge zur Theologie, Heft 8).  
2. Berolinensis Phillipp. 1438, s. XVII. fol. 113-122.  
3. Mosq. 216 (129) CXXX), fol. 276-215.

4. «Կնիք հաւատոյ» հայ հաւաքածոյին մէջ, ուր տասը կոչումներ կան մեր այս (Թ) ճառէն. «Le Musée, t. XLVIII. C. 4, էջ 312. ծն. 7».  
5. Մին՝ Բ ճառէն (էջ 24), և միւսը՝ Թ ճառէն (էջ 324).

րուն հետ, հրատարակուած մեր Հ. Մ. Ազգերեանէն առանձին հատորով, հանդերձ լատին թարգմանութեամբ<sup>1</sup>:

\*  
\* \*

Սերբերիանոս կամ Սեւերիանոս՝ յաճախ «Եմեսացի» կամ «Եմեսու եպիսկոպոս» կոչուած իր ճառերուն խորագրերներուն մէջ, կրնայ շատերուն մօրին մէջ շփոթութիւն ծնանիլ, նոյնացնելով զինքը Եմեսիոս Եմեսացուին հետ: Վերջինս՝ Գ. դարու առաջին կիսուն ծաղկած, ոչ նուազ նշանաւոր պերճախօս և մեկնիչ եղած է Ս. Գրքին, որ սակայն Արիստեան աղանդին հոսանքէն տարուած, ռիւրիմ թշնամի հանդիսացեր է Եկեղեցւոյ և Նիկիական ուղղափառ դաւանանքին: Այսպէս ոմանք շփոթեցնեն Սերբերիանոսը կամ Սեւերիանոսը՝ Սեւերոս կամ Սեւերիոս Անտիոքացւոյ հետ, թէ՛ անուան նմանաձայնութեան պատճառով, և թէ՛ Սերբերիանոսի մերթ Սնտիոքացի կոչուած ըլլալուն, Անտիոքի թեմին Եմեսա քաղաքը ծնած և Անտիոքի հռչակաւոր վարժարանին մէջ առած ըլլալով իր ուսումը: Մինչ Սեւերոս Անտիոքի եպիսկոպոսը Ե դարու կիսուն ապրած և զործած, բուն հակառակորդ մ'եղած է Քաղկեդոնի ժողովին: Իսկ մեր Սերբերիանոսը, — Գ. դարուն կիսուն ծնած և ապրած, և Ե դարուն առաջին քառորդին վախճանած, — իր կրօնական համոզումներով, դաւանանքով և վարդապետութեամբ միշտ ուղղափառ եղեր և մնացեր է: Ինքը խորունկ աստուածաբան և պերճախօս մ'է, ինչպէս կը հաւաստեն իր ճառերը, և Ս. Գրքին հմտութեամբ նշանաւոր, զոր կը գովեն մեծապէս Պալլադիոս, Սոկրատ և Սոգոմենոս պատմիչները զիս, Սոկրատ և Սոգոմենոս պատմաբան, և ուրիշներ: Եւ ճիշդ այս պատճառով, և ինչպէս նաեւ իբր իրեն հայրենակից, Ոսկեբերան առաջին տարիներէն իսկ ընդունած էր զինքը իր հայրապետական թեմին մէջ իբր օգնական, և իրեն կը յանձնէր մերթ քարոզելու և վարդապետելու նէր մերթ քարոզելու և վարդապետելու պաշտօնը իր եկեղեցւոյն մէջ, երբ ինքը

քաղաքայ կամ տկար կ'ըլլար: Երբեմն նոյն իսկ Ոսկեբերանի ներկայութեան խօսքեր է իր քանի մը ճառերը, ինչպէս կը հաւաստէ իր Թ. ճառը, որու մասին պիտի խօսիմք քիչ յետոյ: Իր ոճը, թէ եւ ծաղկած և զարգարուն հոստորական արուեստով, սակայն չափազանց ճոխարան, զրեթէ ճապաղ, արուեստակեալ բան մ'ունի, կրկնելով մի և նոյն իմաստը զանազան ձեւերու տակ, և յաճախ շեղելով իր նիւթէն, ինչպէս ինքն ալ կը խոստովանի անգամ մը, «Յաճախութիւն բանից ասացելոցս այսր անդր մաղցելին զմիտս՝ հեռանալ ի խնդրոյն որ առաջի կայր»<sup>2</sup>: Սակայն Արկադիոս կայսրը և արքունիքը մեծապէս հաճոյք կը զգային անոր ճառերէն, — հակառակ որ հելլէն գողտր հընչումը շատ բան կը կորսնցնէր իր ներքութեան անոր բնիկ ասորի խիստ հնչումով, — ճառեր՝ որոնք աւելի վերացական և վարդապետական նիւթեր ու նկարագիրներ էին, քան բարոյական և զործնական յորդորներ, որով խոյս կու տար առիթէն՝ արքունիքին այլասերած բարքերը և թեթեւութիւնները կշտամբելու, ինչպէս կ'ընէր Ոսկեբերան, և ասով զերծ կը մնար պալատականներուն զայրոյթը և ատելութիւնը իրեն դէմ զրգռելու վտանգէն:

Որքան որ անժխտելի են Սերբերիանոսի կարողութիւնը, հոստորական տաղանդը և միւս գրական առաւելութիւնները, — ինչպէս կը գովեն միւս բան փոյտ, Գեննադիոս, Աղեքս. Նատալիս, Մովսէս և այլք, — սակայն անոր վարմունքը և ընթացքը, մանաւանդ Ոսկեբերանի նման գերազանց և սուրբ անձի մը հանդէպ, որ այնքան վեհանձն և գորովոտ գտնուած էր առ ինքն, մեծապէս եպիսկոպոս ու բարեւրի են, որ իրեն չափազանց փառասէր, նախանձոտ և մեքենայող բնաւորութեամբ, ամէն ջանք ու հնարք ի գործ կը դնէր վարկա-

1. «Հառք Սերբերիանոսի Եմեսացու» Գարադացուց եպիսկոպոսի». հրատ. Հ. Մ. Ազգերեանի. Վենետիկ. 1827.  
2. «Սերբերիանոսի ճառք». էջ 332.

բեկեղու և անուանարկելու արքունիքին առջեւ իր հայրապետին ընթացքը ու գործերը: Այդ ժամանակներն էր՝ որ ստիպուեցաւ Ոսկեբերան թողուլ քանի մ'ամսուան համար իր աթոռը և Եփեսոս երթալ, հովուական անհրաժեշտ պարտականութիւն մը կատարելու, իրեն փոխանորդ կարգելով Սեբերիանոսը: Սա օգտուելով իր հայրապետին բացակայութենէն և չաւրաչար՝ գործածելով անոր ցոյց տուած սէրը և վստահութիւնը, և միւս կողմէն՝ մղուած իր բուն փառասիրութենէն և զրգուած արքունիքէն և Ոսկեբերանի ոխերիմ եպիսկոպոսներէն և եկեղեցականներէն, բոլորովին թշնամական ընթացք մը բռնեց անոր դէմ՝ իր աթոռին և իշխանութեան տիրանալու յուսով և ձկտումով:

Ոսկեբերան՝ թէ և տեղեակ իր բացակայութեան ժամանակ պատահած բոլոր անցքերուն և դէպքերուն, երբ զարձաւ Բիւզանդիոն, իր անգիտակ ձեւանալով՝ լռեց առժամ խոհեմութեամբ, և գուցէ խաղաղութեամբ վերջանար ինդիքը, եթէ յանկարծ ուրիշ նոր միջոցէպ մը չգար ծանրացնելու կացութիւնը: Սեբերիանոսի մէկ վիրաւորիչ և կրօնապէս երկդիմի և անպատշաճ բացատրութիւնը, ուղղուած հրապարակաւ Ոսկեբերանի ամենէն հաւատարիմ և անձնուէր Սրապիոն սարկաւազին, ահագին աղմուկ և գայթակղութիւն յարոյց ժողովրդեան մէջ, այնպէս որ Ոսկեբերան հարկ տեսաւ յանդիմանել զինքը, և ի վերջոյ՝ երբ անսաստեց ան՝ կախակայեց ու իր թեմէն դուրս վտարեց: Այդ պահէն խզուեցաւ ի սպառ Ոսկեբերանի և Սեբերիանոսի միջեւ եղած կապը, և վերջինս՝ Եւդոքսիա թագուհւոյն և արքունիքին պաշտպանութեան վստահացած, յայտնապէս ըմբոստացաւ իր հայրապետին դէմ, և անոր ամենէն ոխերիմ և քսու ամբաստանողն եղաւ Քաղկեդոնի կաղնոյ կոչուած չարաժողովին և յետոյ նախանձոտ եպիսկոպոսներու ժողովակին մէջ, ուր վճռուեցաւ բռնաբար զրկել և վտարել Ոսկեբերանը իր աթոռէն և հայրապետական իշխանութենէն:

Դառնանք արդ քանի մը խօսք ըսելու Սեբերիանոսի թ' ճառին և անոր հայ թարգմանութեան մասին:

\*  
\* \*

Սեբերիանոսի թ' ճառը, որուն յոյն բնագիրը գտնուեցաւ վերջերս, հեղինակին գեղեցիկ ճառերէն մին է, հիւսուած մը Աւետարանին զանազան սիրուն և յուզիչ առակներուն և խրատներուն, որոնցմով կը յորդորէր Քրիստոս հէք մարդկութիւնը՝ աղօթել, հաւատալ, յուսալ և սիրել զԱստուած և ընկերը: Անոր մէջ կը փայլի հեղինակին զարմանալի հմտութիւնը Ս. Գրքին, ինչպէս նաեւ պերճախօս ոճը և լեզուն, և բարեբախտաբար այնպիսի թարգմանչի մը հանդիպել է, որ ո՛չ միայն ճարտար և հմուտ է իր արուեստին, այլ և խորապէս տիրացած յոյն լեզուին: Կը բաւէ հարեւանցի իսկ համեմատութիւն մը յոյն բնագրին հայ թարգմանութեան հետ, համոզուելու համար թէ թարգմանիչը գրեթէ բառ առ բառ կը հետեւի հեղինակին, թափանցելով անոր իմաստներուն խորը, առանց վարանելու իսկ թէ ինչ դուրս պիտի գայ իր զրչէն: Ան զանց չ'ըներ ո՛ր և է կարեւոր բառ մը, չ'աւելցնէր իրմէ ո՛ր և է բան մը՝ որ հեղինակին միտքը այլայլէ կամ տարբեր իմաստ մը տայ, չի փոփոխեր ընդհանրապէս նոյն իսկ բառերուն կարգը, և ահա կ'ունենանք հրաշալի հայերէն մը ոսկեղարեան՝ որ ինքնագիր հեղինակութիւն մը պիտի կարծուի քան թէ թարգմանութիւն մը: Ընդհանրապէս, ըսի, որովհետեւ թարգմանիչը կը ստիպուի մերթ բացառաբար խօսքին կարգը փոխել, բառ մ'աւելի դնել կամ յապաւել, երբ իմաստին վրայ ո՛ր և է փոփոխութիւն չի բերեր, այլ ընդհակառակն աւելի կը ճշդէ, կը լրացնէ, աւելի լոյս մը կամ կորով մը կու տայ հեղինակին բացատրութեան: Ասոր հետ ինչ յստակութիւն լեզուի, ինչ ճշգրտութիւն բնագրին հետ, ինչ ընտրութիւն բառերու, ինչ կանոնաւոր և ներդաշնակ շարադրութիւն, որ կը հմայէ՝ կը կախարդէ

ընթերցողին միտքը աւելի քան բնագիրը: Ինչ ճոխութիւն և զանազանութիւն բառերու, որով կը գերազանցէ ան քան նոյն իսկ հեղինակը: Երբ սա կը կրկնէ նոյն բառը միեւնոյն էջին վրայ, մեր թարգմանիչը չի վարանիր անոր համապատասխան զանազան բառեր դնել, մնալով միշտ այն բարձրութեան վրայ՝ ուր է բնագիրը: Այսպէս, օր. իմն, ἀφ' ου (անախանձութիւն) մերթ կը թարգմանէ «չնախանձաւորութիւն», մերթ «առատութիւն», և ուրիշ տեղ «բարեբարութիւն», — φιλοσοφία (իմաստասիրութիւն) կը թարգմանէ անգամ մը «գգաստութիւն», ուրիշ անգամ «համեստութիւն», — νόσος (հիւանդութիւն), երբեմն կը դնէ «ախտ», ուրիշ անգամ «ցաւ», այսպէս, φιλοπονοία (վաստակասիրութիւն) երկու անգամ կրկնուած նոյն պարբերութեան մէջ. թարգմանիչը կը դնէ «վաստակ» և յետոյ «աշխատութիւն», ըստ պահանջի տեղւոյն և իմաստին:

Սեբերիանոս իսկապէս հիացող և հետեւող մ'եղած է Ոսկեբերանի լեզուին և ոճին, առանց երբեք հասնելու անոր, և այս բանը աւելի կարկառուն և ուշադրաւ է իր թ' ճառին մէջ, զոր խօսած է հաւանորէն Բիւզանդիոնի մայր տաճարին մէջ, նոյն իսկ Ոսկեբերանի ներկայութեան, իբր 399-400 թուականին: Սոյն ճառին մէջ, երկու երեք անգամ հիացումով կ'արտայայտուի ճառախօսը իր հայրապետի մասին, հետեւեալ խօսքերը ուղղելով ունկընդիրներուն. «Այլ ո՛չ այնչափ գովեմ զձեր յօժարութիւն, որչափ զարմանամ ընդ Հօրս չնախանձաւորութիւն, որ աստուածային սիրով ծաղկեալ է՝ և երկնաւոր շնորհօքն պայծառացեալ, որ այնչափ՝ և այնպէս ոռոգանէ զեկեղեցի, և

ուրախ առնէ զայսպիսի՝ քաղաք Աստուծոյ՝»: Ուրիշ տեղ մը. «Եւ արդ զարմանալի Հայրս ինքնին սուրբ աղօթիւքն շնորհեսցէ մեզ զբանին առատութիւն. զոր աղօթիւքն տայ, զնոյն լսէ և գովէ. և արդ, որովհետեւ այսպիսի Հայր ունիմք, և սկիզբն եւս է տօնի, ո՛ն առեալ սուրբ աղօթիւք սորա, թողեցեալք ի բարձրութիւն փառաց Միածնին համբարձցուք զմիտս՝», եւն: Եւ ի վերջոյ գեղեցիկ և խանդավառ բառերով կ'աւարտէ ճառը. «Սպասեցուք այսուհետեւ Հօրս հոգեւորի, որ ճշմարիտ վարդապետս է եկեղեցւոյ. ասացուք և մեր ի դէպ ժամանակի ցնա, եթէ՝ Զարթիք, փառք իմ, զարթիք սաղմոսարանդ և բնարդ, զի կարօտ եմք քո վարդապետութեանդ և հայրենի բարբառոյդ ի հաստատութիւն մերոց բանիցս՝»: Դիտելի է՝ որ սոյն ճառին մէջ Սեբերիանոս ջանք մ'ունի յաճախ յիշելու հիացումով Պօղոս առաքեալը, ինչպէս նաեւ յանձնարարելու իր ունկնդիրներուն աղքատները և ողորմածութեան գործերը, գիտնալով թէ անոնք Ոսկեբերանի սրտին տյնքան մօտիկ նիւթեր էին. և այս կէտը աւելի եւս կը հաստատէ թէ Սեբերիանոս իր այս ճառը անտարակոյս Բիւզանդիոնի մէջ խօսած է, և ոչ Սկիւտիքի մէջ, ինչպէս կը թուին հաստատել ոմանք<sup>1</sup>, և Ոսկեբերանի ներկայութեան, որուն կը յարմարին պատշաճապէս ճառախօսին հիացման և գովեստի խօսքերը՝ աւելի քան ուրիշ ո՛ր և է մէկու մը: Նոյն բանը կարելի է ըսել նաեւ Բ' ճառին համար, թէ Բիւզանդիոնի մայր տաճարին և Ոսկեբերանի ներկայութեան խօսած է, ուր տեսէք թէ ինչ խօսքերով կ'արտայայտուի Սեբերիանոս Պօղոս առաքելոյն մասին. «Կոչես-

1. Բնագիրը կ'ըսէ. «զարմանամ ընդ Հօրս չնախանձաւորութիւն սիրոյ, որ աստուածային իմաստութեամբ ծաղկեալ է» եւն:

2. Հեղինակը գետն նմանցնելով Ոսկեբերանին պերճախօսութիւնը և վարդապետութիւնը, կ'ըսէ (ըստ բնաճախօսութիւնը և վարդապետութիւնը, կ'ըսէ (ըստ բնագրին). «Որ այնպիսի գովով գետ, և այնպէս ոռոգանէ» եւն:

3. Հոս բնագիրը ունի τη λειψάνον (այնքան մեծ,

պանծալի), մինչ հայը կ'ըսէ լոկ զայսպիսի. կ'ենթադրեմ որ, կամ թարգմանիչը τοσαύτην կարողացեր է, և կամ զանց եղեր է ձեռագրին մէջ մեծ կամ պանծալի բառը:

4. «Սեբերիանոսի ճառք». էջ 322 վ. նկատի. 1827.

5. Անդ. էջ 324.

6. Անդ. էջ 370.

7. «Le Muséon». էջ 312.



